

# Tomaž Biščak: VEČSTOPENJSKA METODA DOLOČANJA RAZVOJA PODEŽELSKIH NASELIJ

## *MULTISTAGE METHOD OF DETERMINING THE DEVELOPMENT OF RURAL SETTLEMENTS*

DOI: 10.15292/IU-CG.2016.04.038-045 ■ UDK: 711.3 ■ 1.01 Izvirni znanstveni članek / Scientific Article ■ SUBMITTED: August 2016 / REVISED: September 2016 / PUBLISHED: October 2016

### IZVLEČEK

Podeželska naselja in njihova vplivna območja se med seboj razlikujejo. Njihov nastanek in razvoj sta rezultata različnih okoljskih, družbenih in gospodarskih dejavnikov. Razvojne posebnosti, prepletenost dejavnikov, vpetost v naravno in kulturno krajino ter širši regionalni okvir dajejo vsakemu naselju lasten značaj. Skladno s tem je treba podeželska naselja in njihova vplivna območja (sociotope in submikroregije) obravnavati kot edinstvene oblike. Na osnovi tega obravnavamo večstopenjsko metodo določanja razvoja podeželskih naselij, ki na analitičen in sistematično preprost način poudarja preučevane okoljske, družbene in gospodarske kazalnike, ki se jih na obravnavanem primeru podeželskega naselja in njegovega vplivnega območja (sociotopa in submikroregije) kvantitativno, kvalitativno ali opisno opredeli ter ovrednoti na osnovi kriterijev: identitete, vitalnosti-funktionalnosti in spremenljivosti. Analiza razvojnih stopenj temelji na preučevanju morfološke strukture gradnikov, vzorcev in oblik podeželskih naselij v preteklosti in je v pomoč pri izpeljavi razvojnih usmeritev v prihodnosti. S pomočjo SWOT analize se ob predhodnem poglobljenem analitičnem delu izpostavijo dovolj dobra izhodišča za strateško in izvedbeno načrtovanje in usmerjanje razvoja.

### KLJUČNE BESEDE

podeželska naselja, večstopenjska metoda, analiza, kazalniki, kriteriji, vrednotenje

### ABSTRACT

Rural settlements and their areas of influence differ. Their origin and development are the results of various environmental, social and economic factors. Development features, interlacement of factors and integration into the natural and cultural landscape and the wider regional context ensure each settlement its own character. Accordingly, the rural settlements and their areas of influence (sociotopes, submicroregions) should be treated as unique forms. Based on this, we present the multistage method of determining the development of rural settlements, which analytically and systematically simply emphasises the studied environmental and social indexes, which are defined and evaluated for the treated settlement and its area of influence (sociotope and submicroregion) according to the following criteria: identity, vitality-functionality and changeability. The analysis of the development stages bases on the study of morphological structure of the elements, patterns and shapes of rural settlements in the past, and is helpful in the execution of the developmental directives in the future. SWOT analysis together with thoughtful analytical work set a good enough starting point for the strategic and construction planning and development directing.

### KEY-WORDS

rural settlements, multiphase method, analysis, indexes, criteria, evaluation

UVODNIK  
EDITORIAL  
ČLANEK  
ARTICLE

RAZPRAVA  
DISCUSSION  
RECENZIJA  
REVIEW  
PROJEKT  
PROJECT  
DELAVNICA  
WORKSHOP  
NATEČAJ  
COMPETITION  
PREDSTAVITEV  
PRESENTATION  
DIPLOMA  
MASTER THESIS

## 1. UVOD

### Preglednica 1: Metodološki pristop

Ob preučevanju podeželskih naselij z vidikov strnjivosti in notranjega razvoja, kategorizacije in odnosov med naselji, vključenosti v submikroregijo in upoštevanju vidikov trajnostnega razvoja, tradicije in razvojnih smernic smo v raziskavi naleteli na veliko kazalnikov, kriterijev, meril in pristopov. Temeljni cilj je vzpostavitev pristopa, ki bi smiselno povezal kazalnike, kriterije in merila v metodo, s katero bi sistematično usmerjali razvoj podeželskih naselij.

Na osnovi raziskovalnih projektov Kriteriji za določitev poselitvenih območij, teze in predlog nabora indikatorjev (Ravbar, 2001), Kvantitativna opredelitev pojmov strnjivosti naselja in razpršena poselitev (Krevs in sod., 2003), Spremembe pozidanih stavbnih zemljišč v slovenskih podeželskih naseljih (Bole in sod., 2007), Preobrazba pokrajine zaradi posodabljanja kmetijstva in spreminjanja poselitvenega vzorca (Ažman Momirski in Kladnik, 2009), Členitev slovenskega podeželja (Kladnik in Ravbar, 2003), Raziskovanje kazalnikov grajenega prostora v manjših naseljih (Crnić, Grom in Fikfak, 2013), Širši nabor možnih kazalnikov za merjenje stopnje povezanosti med mestnimi podeželskimi območji v Sloveniji (Harej, 2012), Synthetic analysis of selected indicators for the spatial differentiation of the EU territory (Weber in sod., 2000), Role of Small and Medium-Sized Towns (SMESTO). Final Report. (ESPON 1.4.1., 2006) in Rural Development in the European Union – Statistical and economic information (EU, 2013) ugotovljamo, da je mogoče pridobiti dobro osnovo za usmerjanje razvoja zgolj s predhodnim poglobljenim analitičnim delom.

Večstopenski analitični pristop predstavlja način, s katerim želimo ugotoviti raziskave obravnavanega primera smiselno pripeljati do točke, od katere dalje so odločitve za usmerjanje strateškega in izvedbenega načrtovanja podeželskih naselij jasne, lažje in podkrepjene z ugotovljenimi dejstvi.

Rezultat raziskave metodološkega pristopa je večstopenska metoda določanja razvoja podeželskih naselij (preglednica 1), ki temelji na individualni obravnavi vsakega naselja, njegovih sestavnih delov (gradnikov, vzorcev in oblik), vplivnih območij in vključenosti v submikroregije.

<b>Prva stopnja</b>	Vzpostavitev nabora kazalnikov kot »opomnika«
<b>Druga stopnja</b>	Pridobivanje, preučevanje in opredeljevanje kazalnikov
<b>Tretja stopnja</b>	Vrednotenje kazalnikov na podlagi izbranih kriterijev
<b>Četrta stopnja</b>	Analiza razvojnih stopenj obravnavanega naselja
<b>Peta stopnja</b>	Izpeljava razvojnih usmeritev

## 2. VEČSTOPENJSKA METODA

### 2.1. Prva stopnja: vzpostavitev nabora kazalnikov kot »opomnika«

Temeljni namen nabora kazalnikov je v tem, da služi kot orodje (opomnik) za opredelitev okoljskih, družbenih in gospodarskih danosti preučevanega podeželskega naselja, njegovega vplivnega območja in vključenosti v submikroregijo.

Kazalnike vsebinsko razvrščamo v tri vrste: okoljske (preglednica 2), družbene (preglednica 3) in gospodarske (preglednica 4). Okoljske kazalnike podrobneje delimo na naravne in ustvarjene (preglednica 2). Pri preučevanju strnjivosti in notranjega razvoja podeželskih naselij vzpostavimo podkategorijo podrobnejših prostorskih kazalnikov (preglednica 5). Pri preučevanju submikroregije pa razvrščamo okoljske, družbene in gospodarske kazalnike med naravne, homogene, funkcijske, upravno-administrativne, funkcionalne in tradicionalne regionalizacijske kategorije (preglednica 6).

Obsežen nabor kazalnikov utemeljujemo s potrebo po celovitem razumevanju stanja in razvoja podeželskih naselij.

### Preglednica 2: Okoljski kazalniki – naravni in ustvarjeni

Vrste kazalnikov	Skupina kazalnikov	Kazalnik
Okoljski kazalniki	Naravni	Relief, talna struktura, hidrologija, mikroklimatski pogoji, vetrovnost, vegetacija, naravni viri, območja, pasovi, nadmorska višina, naklon terena, pokrajinsko-fiziognomske lastnosti (zakraselost, močvirnatost, poplavnost, sušnatost), pokrovnost tal, privlačna območja, manj privlačna območja (lfa) z omejitvenimi dejavniki, zaščitena območja in biodiverziteteta, naravne nesreče, zaraščanje, onesnaževanje in obremenjevanje okolja, odpadne vode in odpadki, kvaliteta voda, raba naravnih dobrin.
Okoljski kazalniki - ustvarjeni	Splošno - naselje	Velikost, stopnja središčnosti in centralnosti naselja, opredelitev morfološke strukture, pozidane/nepozidane površine.
	Splošno - objekti	Tipologija objektov, raba objektov, starost objektov, gradbeno tehnično stanje objektov, zapuščeni objekti, obnovljeni objekti, novograjeni objekti.
	Objekti - podrobno	Gostota in število hišnih števil, oblikovanje objektov, faktor pozidanosti, faktor izkoriščenosti.
	Nepozidane površine	Javni prostor, funkcionalni prostor, zelene površine, odprti-središčni prostor, parcelna struktura, oprema.

Okoljski kazalniki - ustvarjeni	Odnos do vplivnega območja	Dostopne poti do kulturne krajine, dostopne poti do naravne krajine, obremenjevanje okolja in ljudi.
	Infrastrukturalna opremljenost	Kanalizacijska infrastruktura, energetska infrastruktura, telekomunikacijska infrastruktura.
	Prometna infrastruktura	Prometna infrastruktura, intenziteta in vrsta prometa, prisotnost javnega transporta, prometna obremenjenost, dostopni čas in izohrone, gibanje in mobilnost, omejitve za promet in rabo avtomobila, funkcionalno ovirane osebe, križanja in srečevanja.
	Stanje	Varnost, urejenost in vzdrževanje.
	Zaznavna raven	Dominante, žarišča in posebnosti, problematika, robovi naselja, orientacija, pogledi, razgledi, robovi, silhueta.
	Normativna raven	Zakonodaja in ureditveni pogoji, varovalni pasovi, območja in omejitve, regulacijske linije.

Preglednica 3: Gospodarski kazalniki.

Vrste kazalnikov	Skupina kazalnikov	Kazalnik
Gospodarski kazalniki	Kmetijstvo	Obseg kmetijske dejavnosti, delež kmetijskih zemljišč, vrsta rabe kmetijskih zemljišč, tip kmetij in upravljanja, zemljiška in posestna struktura, število kmetij, velikost kmetije, delovna sila in usposobljenost, starostna struktura kmetovalcev, bdp iz kmetijskih dejavnosti, opremljenost in mehanizacija, logistika in manipulacija, tradicionalna znanja in veščine, ekološko in organsko kmetovanje, vplivi na okolje, dopolnilne dejavnosti.
	Gozdarstvo	Delež gozdnatih zemljišč, kvaliteta in vrsta gozdnih sestavov, površina gozdov za lesno oskrbo, lastniška struktura in površina gozdov, bdp iz gozdarskih dejavnosti, predelava lesnih surovin, delovna sila in usposobljenost, tradicionalna znanja in veščine, prostorska zasedenost in logistika, vplivi na okolje.
	Obrt	Obrtne storitve, delovna sila in usposobljenost, tradicionalna znanja in veščine, bdp iz kmetijskih dejavnosti, opremljenost in mehanizacija, prostorska zasedenost in logistika, vplivi na okolje.
	Gospodarske storitve	Gospodarske in druge poslovne dejavnosti, vrsta, število in velikost podjetji, samozaposlitvene dejavnosti, specializirane dejavnosti, projektne oblike dejavnosti, delovna sila in usposobljenost, starostna struktura, bdp iz gospodarsko-poslovnih dejavnosti, tradicionalna znanja in veščine, prostorska zasedenost in logistika, vplivi na okolje.
	Servisno-storitvene in Centralne dejavnosti	Vrsta, število in velikost servisnih storitev, upravne storitve in organizacijska telesa, javne službe: izobrazba, zdravstvo, sociala, delovna sila in usposobljenost, bdp iz servisnih dejavnosti, tradicionalna znanja in veščine, prostorska zasedenost in logistika, vplivi na okolje.
	Turizem	Turistične dejavnosti, kulturne in naravne znamenitosti, št. prodanih kart, prenočitvene zmogljivosti, gostinska ponudba, bdp iz turističnih dejavnosti, tradicionalna znanja in veščine, prostorska zasedenost in logistika, vplivi na okolje.
	Športno-rekreativne in druge pristočasne dejavnosti	Vrsta, število in velikost storitev, prostorska zasedenost in logistika, vplivi na okolje.
	Obnovljivi viri energije	Lesna biomasa, vetrna energija, vodna energija, sončna energija, energija iz kmetijskih dejavnosti.
	Trg	Ponudbene zmogljivosti, prodajne zmogljivosti, proizvodne zmogljivosti, povpraševanje, vplivna območja trgovanja, samooskrbnost.
	Znanje	Raziskave in razvoj, inovacije, izobraževanje in usposabljanje, sodelovanje z izobraževalnimi institucijami, lokalne akcijske skupine (las-i).
	Tokovi	Tok blaga, tok storitev, tok znanja, tok gospodarskih aktivnosti, tok servisnih storitev, tok privlačnosti, dostopnost in izohrone, gravitacijska območja in poli.

Preglednica 4: Družbeni kazalniki.

Vrste kazalnikov	Skupina kazalnikov	Kazalnik
Gospodarski kazalniki	Demografija	Število prebivalcev, gostota prebivalstva/prostorsko enoto, število hišnih števil/prostorsko enoto, starostna struktura prebivalstva, spolna struktura prebivalstva, izobrazbena struktura, poklicna usposobljenost, selitvene bilance, heterogenost prebivalcev (socialna, etična, kulturna).
	Zaposlenost	Zaposleni/število prebivalcev, število delovnih mest v/izven naselja, zaposlenost po dejavnostih/sektorjih, lokacijski koeficient, zaposlitveni tok (indeks delovnih migracij), tokovi šolajočih se oseb, prebivalstvena moč, samozaposlenost, dolgoročna brezposelnost, nezaposleni/število prebivalcev, nezaposlenost med mladimi, dolgoročna brezposelnost, kratkoročno zaposlovanje.
	Tradicionalnosti	Znanja, veščine, praznovanja, običaji, medsebojni odnosi in pomoč, prireditve in dogodki, kulinarična ponudba.
	Upravno-administrativni odnosi	Krajevne, vaške skupnosti, sprejemanje odločitev, lokalne akcijske skupine, upravno-administrativne storitve, upravljanje z javnim dobrim, črpanje sredstev in investicije.

Preglednica 5: Podrobnejši prostorski kazalniki za strnjeno in notranji razvoj.

Vrste kazalnikov	Skupina kazalnikov	Kazalnik
Strnjeno in notranji razvoj	Splošno	Razdalja med elementi, vzorci in oblikami, gostota prebivalstva/enoto površine, število objektov/enoto površine.
	Stavba - tipologija	Vrsta rabe, velikost in zmogljivost, tlorisni gabariti in razmerja stranic, vertikalni gabariti in višina, etažnost, odnos stavba-naselje, strehe, napušči, slemena in nakloni, fasade, stavbno pohištvo, gradbeni materiali, barve, teksture, detajli, stavbni členi, poudarki.
	Gradbeno-tehnično stanje	Izpolnjevanje bistvenih zahtev, urejenost in vzdrževanje, varnost, prilagodljivost in spremenljivost rabe, prenove, revitalizacije
	Odnos med pozidanim in nepozidanim prostorom	Lega na zemljišču in v odnosu do naselja, funkcionalni prostor, zelene površine, javni prostor.
	Infrastrukturalna opremljenost	Komunalna inf. in priključki, energetska inf. in priključki, telekomunikacijska inf. in priključki, energetska samooskrba.
	Prometna infrastrukturalna	Priključevanje na prometno infrastrukturalno, parkiranje, intenziteta in vrsta prometa, gibanje in mobilnost, omejitve za promet in rabo avtomobila, funkcionalno ovirane osebe, križanja in srečevanja.
	Parcelna strukturalna	Lastniška strukturalna, velikosti parcel in oblik, gradbene parcele, faktor zazidanosti (fz), faktor izkoriščenosti (fi), faktor deleža zelenih površin (fozp), odmiki od parcelnih meja, odmiki od javnega prostora.
	Stanje	Izpolnjevanje bistvenih zahtev, urejenost, vzdrževanje, varnost, prilagodljivost in spremenljivost rabe.
	Normativna raven	Zakonodajna in ureditveni pogoji, varovalni pasovi, območja in omejitve, lastniška strukturalna, udeleženci.

## 2.2 Druga stopnja: Pridobivanje, preučevanje in opredeljevanje kazalnikov

V drugi stopnji poudarjamo pomen kvantitativne in kvalitativne ali opisne opredelitve kazalnikov (preglednica 7).

Kvalitativno opredeljevanje z oznakami gosto/redko, racionalno/potratno, stihijsko/načrtovano, intenzivno/ekstenzivno, je pogosto preveč opisno in predstavlja subjektivni izraz raziskovalca ter njegovih izhodišč pri razumevanju in vrednotenju prostora (Borko in Drozg, 2011). Vendar je pogosto tudi kvalitativne podatke mogoče razvrščati, statistično obdelovati, vrednotiti ter jim s tem podajati analitični značaj (Režek, 2007). Kvalitativno

Preglednica 6: Kazalniki za submikroregijo.

Regionalizacijski vidiki	Skupina kazalnikov
Prirodna regionalizacija	Okoljski kazalniki - naravni
Homogene regionalizacije	Okoljski kazalniki – ustvarjeni, gospodarski kazalniki, družbeni kazalniki
Funkcijske regionalizacije	Gospodarski kazalniki, družbeni kazalniki
Upravno-administrativne regionalizacije	Okoljski kazalniki – ustvarjeni, gospodarski kazalniki, družbeni kazalniki
Funkcionalne regionalizacije	Gospodarski kazalniki, družbeni kazalniki
Tradicionalne regionalizacije	Okoljski kazalniki – naravni, okoljski kazalniki – ustvarjeni, gospodarski kazalniki, družbeni kazalniki

opredeljevanje je natančnejše, ker temelji na zbiranju podatkov, meritvah, analizi in uporabi različnih metod, ki na objektivni način pojasnjujejo pojave in procese (Pogačnik, 1988). Opisno opredeljevanje predstavlja pogosto kombinacijo kvalitativnega in kvantitativnega opredeljevanja in analize.

Na podlagi analize kazalnikov v navedenih raziskavah ugotavljamo, da je pri obravnavi podeželskih naselij in njihovih vplivnih območij treba paziti na merilo obravnavanega območja, ažurnost in vsebinski pomen pridobljenih podatkov ter spremljanje vrednosti podatkov skozi različno dolga časovna obdobja. Kazalniki, ki temeljijo na statističnih podatkih občin ali statističnih regij, so pogosto preveč splošni in ne dovolj natančni pri obravnavi podeželskih naselij. Primer: turistično močno prisotna dejavnost (kmečki turizem) lahko podeželsko naselje tako zaznamuje, da govorimo o turističnem naselju, medtem ko drugih turističnih dejavnosti v širšem območju sploh ni. Hkrati velja tudi nasprotno: v turistično razviti pokrajini so lahko tudi naselja, ki nimajo razvite nobene turistične dejavnosti. V takih primerih je pomembno, da pri usmerjanju razvoja ne prihaja do posploševanj, ki bi izničevala razvojne potenciale posameznih območij.

Ugotavljamo tudi, da številnih procesov, odnosov in razmer ne moremo kvantitativno opredeljevati in jih tudi logično pojasnjevati (Pogačnik in sod., 2011). Kombinacije vplivov različnih dejavnikov so pogosto tako nepredvidljive, da jih ni mogoče postaviti v ustaljene okvirje in vzorce. Pogosto se dogaja, da številni kazalci ne odražajo dejanskega stanja. Kazalec nezaposlenosti denimo ne pomeni, da človek ne dela. Pomembno je, da poskušamo iz kazalnikov razbrati vsebinski pomen, in na podlagi tega izpeljati izhodišča za usmerjanje razvoja.

Menimo, da sta analiza kazalnikov in vzpostavljanje meril pomembna, a ne zadostna razloga za celovit pristop k usmerjanju razvoja podeželskih naselij in njihovih vplivnih območij. Značaj podeželskih naselij je poleg

tega mogoče prepoznati še s terenskim delom, stiku s prebivalci in drugimi udeleženci, pregledu letalskih posnetkov iz različnih časovnih obdobji in analize podatkov iz prostorsko-informacijskih sistemov, z opazovanji in s preučevanji razvojnih stopenj naselja.

## 2.3 Tretja stopnja: Vrednotenje kazalnikov na podlagi izbranih kriterijev

### 2.3.1 Kriteriji

V metodološkem pristupu izpostavljam identiteto, vitalnost-funkcionalnost in spremenljivost kot ključne kriterije, s katerimi se srečujemo pri preučevanju razvoja podeželskih naselij (preglednica 7). Načeloma opredeljujemo identiteto kot neponovljivo izraznost, vitalnost-funkcionalnost kot stabilnost v razvoju, spremenljivost pa kot razvojno dinamičnost.

Identiteta ima različne pomeni. Perc (2010) ugotavlja, da je identiteta kvalitativna kategorija, ki je odvisna od vrednot ocenjevalca. Lynch (1960) jo opredeljuje kot individualnost, Vahtar (1991) pa kot unikatnost. Banfi - Škrbec (1997) poudarja pomen identitetnega kontinuuma, ki temelji na prepoznavanju izvornosti. Barbič (2005) poudarja pomen kulturne identitete podeželja, ki jo sestavljata materialna in duhovna kultura. Fister in sodelavci (1993) pojmujejo identiteto kot neponovljivo izraznost, ki jo predstavlja avtohtona podoba naselja, arhitekturni stavbni členi, avtohtono stavbarstvo in vpetost v krajino.

Kriterij vitalnosti-funkcionalnosti nam pomaga razumeti v kakšnem poselitvenem, funkcionalnem in morfološkem stanju je obravnavano podeželsko naselje oz. njegovi sestavni deli: gradniki, vzorci in oblike. Dologoročna vitalnost-funkcionalnost predstavlja stabilnost, to pa predstavlja osnovo za nadaljni razvoj.

Preglednica 7: Preglednična struktura kazalnikov, opredelitev in vrednotenj.

Skupina kazalnikov	Kazalnik	Kvantitativna/kvalitativna ali opisna opredelitev kazalnika na obravnavanem primeru	Kriterij vrednotenja: identiteta	Kriterij vrednotenja: vitalnost-funkcionalnost	Kriterij vrednotenja: spremenljivost

Spremenljivost kot razvojno dinamičnost razumemo kot sposobnost prilagajanja in odzivanja na kratkoročne, srednjeročne in dolgoročne spremembe v okolju, gospodarstvu in družbi. Spremembe so del življenja, predstavljajo izzive in v časovnem smislu trenutke (obdobja) za sprejemane odločitve.

### 2.3.2 Vzpostavitev sistema vrednotenja

Sistem vrednotenja temelji na tristopenjski lestvici, s katero bomo opredeljevali pozitivne (+), nevtralne (0) in negativne (-) vrednosti, ki jih opredeljujejo kazalniki v odnosu do kriterijev (preglednica 8).

Pri opredeljevanju identitete bo merilo (+) predstavljalo, da kazalec soustvarja identiteto, oziroma je njen sestavni del, merilo (0) bo predstavljalo, da kazalec nima vpliva na identiteto, merilo (-) pa bo predstavljalo negativen vpliv na identiteto.

Pri opredelitvi vitalnosti-funkcionalnosti bo merilo (+) pomenilo, da kazalec prispeva k vitalnosti-funkcionalnosti, oziroma je njen sestavni del, merilo (0), da kazalec nima vpliva na vitalnost-funkcionalnost, merilo (-) pa bo pomenilo negativen vpliv na vitalnost-funkcionalnost.

Pri opredelitvi spremenljivosti bo merilo (+) predstavljalo, da kazalec prispeva k pozitivnim spremembam, merilo (0) bo predstavljalo, da kazalec ne bo vplival na spremembe in bo predvideno stanje enako trenutnemu, merilo (-) pa bo predstavljalo poslabšanje stanja.

Analiza kazalnikov in opredelitev meril na osnovi kriterijev je namenjena analizi stanja in predstavlja drugo in tretjo stopnjo v večstopenjski metodi določanja razvoja podeželskih naselij. Menimo, da razlika med kvalitativnimi in kvantitativnimi podatki ne igra bistvene vloge pri vrednotenju kazalnikov. Izbrani kriteriji (identiteta, vitalnost-funkcionalnost in spremenljivost) temeljijo na subjektivnih presojah, poudariti pa je treba, da je njihovo razumevanje odvisno od strokovne usposobljenosti raziskovalca in sistematičnosti pristopa.

Predstavljeni metodološki okvir pogosto poudarja odnose med kazalniki in kriteriji, ki jih je težje ovrednotiti. V takih primerih je pozitiven pomen metode v tem, da preučevalca prisili k premisleku, kako kazalec vpliva na kriterij in obratno, kakšen pomen predstavlja kriterij za ugotovitve, ki so nam v pomoč pri usmerjanju razvoja.

2.4 Četrta stopnja: Analiza razvojnih stopenj obravnavanega naselja

V četrti stopnji se osredotočamo na razvojne procese, ki se odražajo s spremembami v morfološki strukturi naselja in njegovih razvojnih stopnjah. Ugotavljamo, da so fizične spremembe izraz številnih okoljskih, družbenih in gospodarskih dejavnikov, ki se pojavljajo v zgodovini razvoja. Številni avtorji (Kladnik in Ravbar, 2003; Ažman Momirski in Kladnik, 2009; Bole in sod., 2007) ter izsledki tujih raziskav (ESPON 1.4.1, 2006, EU: Rural Development in the European Union-Statistical and economic information, 2013) poudarjajo pomen razvojnih procesov. Ob tem omenjajo, da je spremljanje kazalnikov skozi različno dolga časovna obdobja osnova za analizo razvojnih stopenj obravnavanega naselja.

V pomoč so nam katastrske podlage in topografski načrti iz različnih časovnih obdobj razvoja podeželskega naselja in obravnavanega območja. Geodetske uprave razpolagajo z ustrezno arhivsko historično dokumentacijo, ki predstavlja osnovo za ugotavljanje sprememb v razvoju naselja. Iz dokumentacije razberemo spremembe v pozidanosti zemljišč, stavbni

Preglednica 8: Prikaz vrednotenja na osnovi obravnavanega primera.

Skupina kazalnikov	Kazalnik	Kvantitativna/kvalitativna ali opisna opredelitev kazalnika na obravnavanem primeru	Kriterij vrednotenja: identiteta	Kriterij vrednotenja: vitalnost - funkcionalnost	Kriterij vrednotenja: spremenljivost
Primer št. 1: gospodarski	Gospodarske in druge poslovne dejavnosti	Pekarna je tradicionalna dejavnost, v času delovanja z vplivnim območjem prodaje v 3 naseljih, objekt zapuščen, ohranjen, potreben prenove, ustreznih dimenzij, komunalno in prometno opremljen, brez negativnih vplivov na okolje.	+	-	+
Primer št. 2: družbeni	Starostna struktura prebivalstva	Prevladuje število starejših prebivalcev nad 65 let, mladi prebivalci se izseljujejo, novih ni.	-	-	-
Primer št. 3: okoljski – ustvarjeni	Tipologija objektov	Novi enostanovanjski objekti se razpršeno širijo po kvalitetnih kmetijskih zemljiščih, funkcionalna in oblikovna zasnova ne sledi kvalitetnim tradicionalnim vzorcem gradnje.	+	-	-

strukturi, gabaritih objektov, javnih prostorih, parcelni strukturi, prometni infrastrukturi. Analiza prikazuje vpliv človeka na okolje in prostor. Nadaljevanje raziskovalnega postopka je lažje, ker že morfološka analiza poda dovolj dobra izhodišča za iskanje dodatnih kazalnikov.

Z analizo razvojnih stopenj na praktičen in hiter način iz enega vira dobimo objektivne podatke za nadaljnje delo. V primerjavi s prvo, drugo in tretjo stopnjo, ki temeljijo na vrednotenju kazalnikov glede na kriterije z vidika današnjega časa, je četrta stopnja usmerjena k analizi razvojnih stopenj v preteklosti.

## 2.5 Peta stopnja: Izpeljava razvojnih usmeritev

Zaključna, peta stopnja, temelji na izpeljavi razvojnih usmeritev. V tem okviru poudarjamo vlogo in pomen SWOT analize kot metode strateškega načrtovanja, projektnega pristopa pa kot metode izvedbenega načrtovanja.

Analiza SWOT se v obravnavanem metodološkem pristopu uporablja za usmerjanje strateškega razvojnega načrtovanja. Ugotovitve iz analitičnega dela, ki vključujejo vrednotenje kazalnikov v odnosu do izbranih kriterijev, vzpostavljajo ogrodje za lažje opredeljevanje prednosti, slabosti, priložnosti in nevarnosti. Na podlagi razvrščanja (strukturiranja) dejavnikov je mogoče lažje sprejeti odločitve, s katerimi želimo vplivati na posamezne kazalnike in s tem na spremembe obstoječega stanja. Namen strateškega pristopa je torej v opredelitvi razvojnih ciljev in smeri.

Strateško načrtovanje predstavlja osnovo za izvedbeno načrtovanje. Projektni pristop (idejna zasnova - IDZ, projekt za pridobitev gradbenega dovoljenja - PGD, projekt za izvedbo - PZI, izvedba posega in nadzor, projekt izvedenih del - PID) pa predstavlja način, kako se odločitev za poseg v prostor uresničuje. Ob številnih problemih (pomanjkljivost in nedorečenost prostorskih aktov, enosmerni sektorski pristopi, pomanjkljivo sodelovanje med udeleženci, nesporazumi med prebivalci ter neskladje njihovih želja in potreb ...) izpostavljamo pomen praktičnosti, življenjskosti pristopa in želje po vsestranskem reševanju problematike. Pogosto se izkaže, da velja neposredna komunikacija za najhitrejšo in najbolj odzivno metodo urejanja problematike, če jo predpostavimo kot »sposobnost vsebinskega interdisciplinarnega dialoga« (Kos, 2002). Obravnava problematike na lokaciji pa predstavlja veliko prednost, ker omogoča doživetje prostora, to pa združi merljivo (strokovne podlage) in nemerljivo (zaznavni nivo) v skupni - pogosto uspešni rezultat. Namen praktičnega projektnega pristopa je v aktivnem sledenju in usmerjanju procesov. Interdisciplinaren in časovno usklajen pristop ponuja prožnosti odločitev. Razvojne usmeritve tako niso odvisne od omejitev, ampak od predlogov. V tem pa se odraža pomen vzpostavitve odnosa in odgovornosti, ki temelji na medsebojnem zaupanju in enakovredni poziciji.

## 3. ZAKLJUČEK

S predlagano večstopenjsko metodo želimo na sistematično učinkovit način usmerjati razvoj podeželskih naselij. S kvalitativno, kvantitativno in z opisno opredelitvijo okoljskih, družbenih in gospodarskih kazalnikov želimo prepoznati, analizirati in razumeti obravnavano podeželsko naselje. Opredelitev kazalnikov pomeni opredelitev lastnosti, ki jih v nadaljnji

stopnji vrednotimo z vidika kriterijev identitete, vitalnosti-funktionalnosti in spremenljivosti. V tem okviru ugotavljamo vpliv določenih kazalnikov na kriterije (pozitiven, negativen ali neobstoječ vpliv). Na osnovi vrednosti izpostavimo kazalnik, na katerega želimo vplivati, tako da se bo izboljšalo vrednotenje kriterijev. Ugotavljamo, da je mogoče z doslednostjo, natančnostjo ter analizo razvojnih stopenj pridobiti dovolj dobro osnovo za izpeljevanje rešitev. V primeru razvoja podeželskih naselij predstavlja sintezno raven v strateškem smislu SWOT analiza. Z njo povzamemo ugotovitve opredeljevanja in vrednotenja v kategorije: prednosti, slabosti, priložnosti in nevarnosti, te pa predstavljajo izhodišče za izpeljavo strateških usmeritev. Izvedbeno načrtovanje pa bi z bolj praktičnim projektnim pristopom uspešno nadgradilo strateško raven.

## LITERATURA IN VIRI

- Ažman Momirski, L., Kladnik, D. (2009). Preobrazba podeželske kulturne pokrajine v Sloveniji, Ljubljana, ZRC: 127-128, 133-135, 140-144.
- Banfi-Škrbec, S. (1997). Identiteta vasi Podpeč – idejni projekt preureditve vaškega središča. Diplomsko naloga. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo (samozaložba S. Banfi-Škrbec): 40 f.
- Barbič, A. (2005). Izzivi in priložnosti podeželja. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede, Založba FDV: 15-40, 81-100.
- Bole, D., Petek, F., Ravbar, M., Repolusk, P., Topole, M. (2007). Spremembe pozidanih zemljišč v slovenskih podeželskih naseljih. Ljubljana, Georitem 5: 14-24, 30-46, 139-141.
- Borko, S., Drozg, V. (2011). Merjenje razpršenosti poselitve. Ljubljana, Revija za geografijo 6-2: 99-110.
- Crnič, M., Grom, J., Fikfak, A. (2013). Centralni prostor občinskega središča: raziskovanje kazalnikov grajenega prostora v manjših naseljih. V: Fikfak, A. (ur.), Zavodnik Lamovšek, A. (ur.). Igra ustvarjalnosti. Teorija in praksa urejanja prostora 1: 96-106.
- ESPON 1.4.1., (2006). The Role of Small and Medium-Sized Towns (SMESTO). Final Report. Projekt EU programa ESPON 2000-2006: 13-435. [http://www.espon.eu/export/sites/default/Documents/Projects/ESPON2006Projects/StudiesScientificSupportProjects/SmallMediumCities/fr-1.4.1\\_revised-full.pdf](http://www.espon.eu/export/sites/default/Documents/Projects/ESPON2006Projects/StudiesScientificSupportProjects/SmallMediumCities/fr-1.4.1_revised-full.pdf) (Pridobljeno 30.7.2014)
- European Commission, 2013. Rural Development in the European Union-Statistical and economic information Report 2013. Directorate General for Agriculture and Rural Development: 11-292.
- Fister, P., Boh-Pečnik, N., Deu, Ž., Lah, L., Kavčič, M. (1993). Glosar arhitekturne tipologije. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor Republike Slovenije, Zavod Republike Slovenije za prostorsko planiranje: 3-39.
- Harej, M. (2012). Odnosi med mestnimi in podeželskimi območji v Sloveniji. Magistrsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo (samozaložba M. Harej): 30-57.
- Kladnik, D., Ravbar, M. (2003). Členitev slovenskega podeželja. Geografija Slovenije 8. Ljubljana, Založba ZRC: 48-137.
- Kos, D. (2002). Praktična sociologija za načrtovalce in urrejevalce prostora. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede: 16-21.
- Krevs, M., Kušar, S., Štepec, M., Peternel, T., Benčina, T., Lubi, G., Čok, D., Urankar, K. (2003). Kvantitativna

opredelitev pojmov strnjnost naselja in razpršena poselitve. Projektno delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo: 3-22.

Lynch, K. (1960). *The Image of the City*. Cambridge Massachusettes, MIT Press: 1-194.

Perc, T. (2010). Kakovost življenja in identiteta vasi kot dejavnika obnove vaških jeder. Diplomsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo (samozaložba T. Perc): 15-20.

Pogačnik, A. (1988). Kvantitativne metode v prostorskem in urbanističnem planiranju. Univerzitetni učbenik. Ljubljana, Fakulteta za arhitekturo, gradbeništvo in geodezijo: 168 str.

Pogačnik, A., Zavodnik Lamovšek, A., Drobne, S., Konjar, M., Soss, K. (2011). Večkriterijska ocena modelov funkcionalnih regij in predlog regionalizacije Slovenije. 2011. V: Zavodnik Lamovšek, A. (ur.). *Funkcionalne regije – izziv prihodnjega razvoja Slovenije*. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo: 67-75.

Ravbar, M. (2001). Kriteriji za določitev poselitvenih območij, teze in predlog nabora indikatorjev. Ljubljana, Tipkopolis, Inštitut za geografijo.

Režek, J. (2007). Sistem kazalcev za spremljanje prostorskega razvoja v Evropski uniji in stanje v Sloveniji. Magistrsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo (samozaložba J. Režek): 4, 34-35, 37, 53, 97, 103.

Vahtar, M. (1991). Krajina kot izhodišče za zasnovo grajenih in drugih ustvarjenih prvin ali kako zavarovati pozitivne komponente identitete prostora in jih z načrtovanjem še poudariti. Magistrsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo, gradbeništvo in geodezijo, Šola za arhitekturo: 1-265.

Weber, A., Strade, A., Schon, K. P. (2000). Synthetic analysis of selected indicators for the spatial differentiation of the EU territory. *BBR, National Focal Point of Germany*: 5-7, 24.